

УДК 342.7

DOI <https://doi.org/10.32782/cuj-2023-4-6>**Свистунова Олена Вікторівна**

аспірантка кафедри конституційного,
адміністративного та трудового права
Національного університету «Запорізька політехніка»
ORCID: 0009-0009-9837-6885

СУТНІСТЬ ТА ОЗНАКИ КОНСТИТУЦІЙНОГО ПРАВА ЛЮДИНИ ТА ГРОМАДЯНИНА НА СОЦІАЛЬНИЙ ЗАХИСТ

У статті на основі аналізу низки наукових позицій розглянуті проблемні правові питання щодо сутності конституційного права людини та громадянина на соціальний захист і його ознак.

Право на соціальний захист розглядається як основне (конституційне) право людини та громадянина, оскільки воно передбачене в Конституції України та належить до групи соціальних прав, що спрямовані на задоволення соціальних потреб. Авторкою досліджені дві групи ознак цього права: по-перше, як основного права людини та громадянина України; по-друге, як окремого виду прав, що має особливі ознаки, які притаманні тільки йому.

Звернено увагу, що складовими особливої правової охорони конституційного права людини та громадянина на соціальний захист є те, що такі права є невідчужуваними та непорушними, не є вичерпними та їх неможливо скасувати, мають гарантії їх реалізації, заборону їх обмеження, крім чітко регламентованих Конституцією України випадків і меж. Авторкою підкреслено, що конституційному праву на соціальний захист притаманні власні, особливі ознаки, які характеризують його як окремий вид права. Ці ознаки випливають із формулювання положень про право на соціальний захист у статті 46 Конституції України. Виокремлено основні ознаки конституційного права людини та громадянина на соціальний захист: загальні ознаки, які притаманні всім конституційним правам; особливі ознаки, які притаманні йому як окремому виду прав.

Акцентовано, що розглянуті ознаки конституційного права людини і громадянина на соціальний захист дають змогу визначити його сутність. У науковій літературі соціальний захист розглядається як єдине ціле включно з економічною, соціальною та правовою складовими. Грунтуючись на результатах аналізу праць вітчизняних і закордонних науковців з конституційного права, авторка підкреслює, що у праві соціальний захист більшістю науковців інтерпретується як соціальна функція держави, сукупність скоординованих суспільно-державних заходів економічного, юридичного, організаційного характеру щодо гарантування та забезпечення соціальних прав громадянина.

Ключові слова: конституційні права і свободи, соціальні права, соціальне забезпечення, соціальний захист.

Svistunova O. V. THE ESSENCE AND SIGNS OF THE CONSTITUTIONAL RIGHT OF A MAN AND CITIZEN TO SOCIAL PROTECTION

The article, based on the analysis of a number of scientific positions, considers problematic legal issues regarding the essence of the constitutional right of a person and a citizen to social protection and its features.

The right to social protection is considered a basic (constitutional) right of a person and a citizen, as it is provided for in the Constitution of Ukraine and belongs to the group of social rights aimed at meeting social needs. The author researched two groups of features of this right: first, as a fundamental human right and a citizen of Ukraine; secondly, as a separate type of rights that has special features that are unique to it.

Attention is drawn to the fact that the components of the special legal protection of the constitutional right of a person and a citizen to social protection are that such rights are inalienable and inviolable, are not exhaustive and cannot be revoked, have guarantees of their implementation, prohibition of their limitation, except for cases clearly regulated by the Constitution of Ukraine and borders. The author emphasized that the constitutional right to social protection has its own, special features that characterize it as a separate type of right. These features derive from

the wording of the provisions on the right to social protection in Article 46 of the Constitution of Ukraine. The main features of the constitutional right of a person and a citizen to social protection are highlighted: general features inherent in all constitutional rights; special features inherent to it as a separate type of rights.

It is emphasized that the considered features of the constitutional right of a person and a citizen to social protection make it possible to determine its essence. In the scientific literature, social protection is considered as a whole, including economic, social and legal components. Based on the results of the analysis of the works of domestic and foreign scholars on constitutional law, the author emphasizes that in law, social protection is interpreted by the majority of scholars as a social function of the state, a set of coordinated socio-state measures of an economic, legal, and organizational nature to guarantee and ensure the social rights of citizens.

Key words: constitutional rights and freedoms, social rights, social security, social protection.

Вступ. Конституційні права та свободи відрізняються від інших прав за змістом і формою закріплення, оскільки права та свободи набувають статусу конституційних лише після закріплення їх Конституцією України. Права і свободи людини та громадянина розглядаються як основні права за змістом, тому що встановлення їх в Основному Законі України сприяє регулюванню найбільш важливих відносин між державою і громадянином.

Дослідженню питань сутності й ознак конституційного права людини та громадянина на соціальний захист приділяли увагу такі науковці, як Т. В. Бабкова, Н. Б. Болотіна, Б. І. Сташків, І. С. Ярошенко та ін. Це питання перебуває в полі інтересів вітчизняних дослідників, проте відповідна термінологія цього інституту становить суттєву теоретичну прогалину. Тому дослідження сутності й ознак конституційного права людини та громадянина на соціальний захист потребує подальших наукових доробок.

Основною метою наукової статті є теоретичне обґрунтування проблемних правових питань щодо сутності й ознак конституційного права людини та громадянина на соціальний захист, а також розроблення відповідних пропозицій щодо їх вирішення.

Матеріали та методи. Для досягнення поставленої мети проаналізовано низку наукових позицій щодо сутності конституційного права людини та громадянина на соціальний захист і його ознак. Опрацьовано соціальне законодавство для визначення сутності й ознак конституційного права людини та громадянина на соціальний захист. Під час аналізу зазначених джерел застосовувалися загальні та спеціальні методи наукового пізнання, зокрема діалектичний, системно-

структурний, формально-юридичний методи.

Результати. Загальновідомо, що право на соціальний захист є одним з основних (конституційних) прав і свобод людини та громадянина, оскільки воно передбачене в Конституції України та належить до групи соціальних прав, що спрямовані на задоволення соціальних потреб. Тому, перш ніж з'ясувати сутність конституційного права на соціальний захист, потрібно дослідити ознаки цього права: по-перше, як основного права людини та громадянина України; по-друге, як окремого виду прав, що має особливі ознаки, які притаманні тільки йому.

Конституційному праву людини та громадянина на соціальний захист, як і іншим основним правам і свободам, закріпленим у Конституції України властива особлива правова охорона, що обумовлено найвищим юридичним статусом цього акта. Положеннями Конституції України закріплені механізми охорони її норм. Так, наприклад, у змісті Конституції України визначається, що права і свободи людини є невідчужуваними та непорушними (частина перша статті 21 Конституції України); права і свободи людини та громадянина, закріплені цією Конституцією, не є вичерпними (частина перша статті 22 Конституції України); конституційні права гарантуються і не можуть бути скасовані (частина друга статті 22 Конституції України); конституційні права і свободи людини та громадянина не можуть бути обмежені, крім випадків, передбачених Конституцією України (стаття 64 Конституції України) [1]. Отже, складовими особливої правової охорони конституційного права людини та громадянина на соціальний захист є те, що такі права є невідчужуваними й непорушними,

не є вичерпними та їх неможливо скасувати, мають гарантії їх реалізації та заборону їх обмеження, крім чітко регламентованих Конституцією України випадків і меж.

Невідчужуваність прав і свобод людини означає, що більшість прав і свобод, які ми маємо за Конституцією, як загально визнані у світі стандарти можливої поведінки належать кожній людині від народження, і суспільство, і держава це визнають як факт. Невідчужуваність основоположних прав також означає неможливість людини передавати (повністю або частково) належні їй повноваження іншим суб'єктам через те, що за відсутності цих прав людина буде позбавлена можливості повноцінно існувати [2, с. 26].

У науковій літературі конкретного визначення непорушності прав не дається. Проте можна стверджувати, що законодавець таким чином бажав підсилити позиції прав і захистити їх від непередбаченого законом зазіхання з боку будь-кого. Закріплення прав непорушними впливає на сприйняття прав як священних і таких, до яких потрібно ставитися з особливою повагою. Отже, під непорушністю основних прав і свобод людини розуміється недопущення неправомірного та необґрунтованого встановлення обмежень вказаних прав, їх некасавність і міцність їх реального впливу на правовий статус особистості. Тобто це право є недоторканим і не може бути в будь-який момент припинено відповідно до закону, іншого нормативного акта чи рішення органів державної влади або самоврядування, за винятком випадків, передбачених безпосередньо в нормах Конституції та законах України [3, с. 142].

Що стосується заборони скасування конституційних прав і свобод, то під цим розуміється заборона їх ліквідації та цілковитого знищення передусім шляхом законодавчих змін. Так це положення конкретизується в частині першій статті 157 Конституції, відповідно до якої Конституція України не може бути змінена, якщо зміни передбачають скасування чи обмеження прав і свобод людини та громадянина. Це є підтвердженням висловленої в науковій літературі позиції щодо того, що держава за будь-яких умов не уповно-

важена скасовувати основоположні права в законодавчому порядку [2, с. 26]. Звуження змісту й обсягу прав і свобод є їх обмеженням. У традиційному розумінні діяльності визначальними поняття змісту прав людини є умови та засоби, які становлять можливості людини, необхідні для задоволення потреб її існування та розвитку. Обсяг прав людини – це їх сутнісна властивість, виражена кількісними показниками можливостей людини, які відображені відповідними правами, що не є однорідним і загальним. Загально визнаним є правило, згідно з яким сутність змісту основного права в жодному разі не може бути порушена.

Розглянуті вище ознаки є ознаками не лише конституційного права людини та громадянина на соціальний захист, а й будь-якого конституційного права. Водночас конституційному праву на соціальний захист притаманні власні, особливі ознаки, які характеризують його як окремих вид права. Ці ознаки впливають із формулювання положень про право на соціальний захист у статті 46 Конституції України. Так, за змістом цієї статті громадяни мають право на соціальний захист, що передбачає право на забезпечення їх у разі повної, часткової або тимчасової втрати працездатності, втрати годувальника, безробіття з незалежних від них обставин, а також у старості та в інших випадках, передбачених законом. Це право гарантується загальнообов'язковим державним соціальним страхуванням за коштом страхових внесків громадян, підприємств, установ і організацій, а також бюджетних та інших джерел соціального забезпечення; створенням мережі державних, комунальних, приватних закладів для догляду за непрацездатними. Пенсії, інші види соціальних виплат та допомоги, що є основним джерелом існування, мають забезпечувати рівень життя, не нижчий за прожитковий мінімум, встановлений законом [1]. Із зазначеного положення впливають ознаки, наведені нижче.

Першою ознакою цього права буде спеціальний суб'єктний склад. Правом соціального захисту наділені не всі категорії осіб, а тільки деякі з них. Здебільшого такі права визнаються лише за категоріями осіб, які належать

до «соціально вразливих», тобто тих, які перебувають у несприятливих умовах і тому потребують захисту з боку суспільства і держави (діти, особи похилого віку, особи з інвалідністю, безробітні) [4, с. 15]. Так, за змістом Закону України «Про загальнообов'язкове державне соціальне страхування» такими спеціальними суб'єктами є застраховані особи – громадяни України, іноземці, особи без громадянства та члени їхніх сімей, які проживають в Україні, якщо інше не передбачено міжнародним договором України, згода на обов'язковість якого надана Верховною Радою України. Право громадян на страхові виплати за страхуванням у зв'язку з тимчасовою втратою працездатності виникає з настанням страхового випадку в період роботи (включно із часом випробування та днем звільнення), зайняття підприємницькою та іншою діяльністю, якщо інше не передбачено законом. А в разі нещасного випадку право на страхові виплати мають особи, які підлягають страхуванню від нещасного випадку відповідно до статті 29 Закону України «Про загальнообов'язкове державне соціальне страхування». Крім того, стаття 35 цього закону передбачає, що право на страхові виплати в разі смерті потерпілого мають непрацездатні особи, які на день смерті потерпілого мали право на одержання від нього утримання, а також дитина, яка народилася протягом не більш як десятимісячного строку після смерті потерпілого [5]. У статті 6 Закону України «Про загальнообов'язкове державне соціальне страхування на випадок безробіття» встановлюється право на матеріальне забезпечення на випадок безробіття та соціальні послуги для застрахованих осіб та інших категорій осіб у разі їх реєстрації в установленому порядку як безробітних [6]. Право громадян України на отримання пенсійних виплат і соціальних послуг встановлено в Законі України «Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування». Крім того, у статті 3 вищезазначеного закону визначаються суб'єкти системи пенсійного забезпечення в Україні. Іноземці й особи без громадянства, які перебувають в Україні на законних підставах, мають також право на отримання

пенсійних виплат і соціальних послуг із системи загальнообов'язкового державного пенсійного страхування нарівні з громадянами України на умовах та в порядку, передбачених Законом України «Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування», якщо інше не передбачено міжнародними договорами, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України [7]. Тобто це право реалізується незалежно від наявності чи відсутності правового зв'язку з певною державою, воно належить як громадянам, так і особам без громадянства, іноземцям.

Другою ознакою права на соціальний захист є системний характер цього права. Це право є базовим для таких прав, як право громадян на страхові виплати за страхуванням у зв'язку з тимчасовою втратою працездатності, право на страхові виплати для осіб, які підлягають страхуванню від нещасного випадку, право на страхові виплати в разі смерті потерпілого, право на матеріальне забезпечення на випадок безробіття, право на отримання пенсійних виплат і соціальних послуг, що впливає із частини другої цієї норми. Ці правові категорії є одночасно як окремими правами, які становлять елементи конституційного права людини та громадянина на соціальний захист, так і гарантіями реалізації права на соціальний захист.

Третьою ознакою цього права є періодичність. Зі змісту статті 46 Конституції України зрозуміло, що право на забезпечення виникає в разі повної, часткової або тимчасової втрати працездатності, втрати годувальника, безробіття з незалежних від них обставин, а також у старості та в інших випадках, передбачених законом. Наприклад, допомога з тимчасової непрацездатності зазвичай є одноразовою виплатою за кожним листком непрацездатності. Допомога з тимчасової непрацездатності у зв'язку з необхідністю догляду за хворою дитиною виплачується застрахованій особі з першого дня за період, протягом якого дитина за висновком лікаря потребує догляду, але не більш як за 14 календарних днів. Допомога з безробіття призначається на певний строк від 180 до 720 днів та виплачується одноразово чи періодично (не рідше ніж

два рази на місяць або за згодою безробітного один раз на місяць). Тобто рамки страхових виплат чітко визначаються законодавчими актами.

Четвертою ознакою права соціального захисту є його спрямованість на гідне існування та задоволення потреб особистості, що сформувалися як результат соціального розвитку. Слушною вважаємо думку І. Ярошенко, яка визначає «соціальний захист» як діяльність держави, що здійснюється в рамках державного управління та спрямована на запобігання ситуаціям соціального ризику в нормальному житті особи, що забезпечує підтримання оптимальних умов життя і закріплена в системі правових норм щодо регулювання суспільних відносин, які складаються під час задоволення потреб особи в належному матеріальному забезпеченні зі спеціальних фондів через індивідуальну форму розподілу замість оплати праці чи як доповнення до неї у випадках, передбачених законодавством, у розмірі, що не нижчий за гарантований державою мінімальний рівень [8, с. 24]. Саме за кошт страхових внесків громадян, підприємств, установ і організацій, а також бюджетних та інших джерел соціального забезпечення гарантуються ці страхові виплати, які є об'єктом конституційного права людини та громадянина на соціальний захист.

П'ятою ознакою права на соціальний захист є комплексний характер цього права. Погоджуємося з думкою Н. Болотіної, яка робить наголос на тому, що комплексний характер підстав для виникнення права на соціальний захист – соціальних ризиків – зумовлює й комплексний характер самого цього права, яке вчена визначає як комплекс суб'єктивних прав особи, закріплених у Конституції та законодавстві України, які передбачають такі основні правомочності, як право на пенсійне забезпечення, право на соціальну допомогу, право на соціальні послуги, право на медичну допомогу [9, с. 17].

До шостої ознаки права на соціальний захист можна віднести його умовність. Якщо окремі конституційні права реалізуються безумовно, виключно внаслідок факту народження людини й існування її як соціальної

істоти, то конституційне право на соціальний захист реалізується не безумовно, а ситуативно. Так, об'єктом загальнообов'язкового державного соціального страхування є страховий випадок, із настанням якого у застрахованої особи (члена її сім'ї, іншої особи) виникає право на отримання матеріального забезпечення та соціальних послуг [10]. Реалізація цього права залежить від наявності такого юридичного факту, як подія: народження, смерть, досягнення обумовленого віку, непрацездатність, втрата годувальника та ін. Законодавство в разі настання обумовлених законом подій передбачає різні види соціального забезпечення [11, с. 263]. Умовою реалізації конституційного права на соціальний захист є волевиявлення суб'єкта права на отримання відповідних видів матеріального забезпечення та соціальних послуг, тобто звернення його із заявою до компетентного органу. Крім того, для реалізації конституційного права на соціальний захист потрібно також ухвалення компетентним органом рішення у справі.

Розглянуті ознаки конституційного права людини і громадянина на соціальний захист дають змогу визначити його сутність. Насамперед з'ясування змісту таких термінів, як «соціальний ризик», «матеріальне забезпечення», «мінімальний рівень», які відіграють важливу роль у характеристиці соціального захисту людини та громадянина, допомагають повніше розкрити його сутність. У науковій літературі соціальний захист розглядається як єдине ціле, включно з економічною, соціальною та правовою складовими. В економічному сенсі соціальний захист являє собою сукупність організаційних, правових, фінансових заходів держави, спрямованих на розв'язання проблеми нерівності особистих доходів громадян, що не є наслідком нерівності продуктивності праці й ефективності виробництва. У соціальному розумінні це надання державою людині відповідних благ, що відновлює її статус як повноцінного члена суспільства, коли вона з незалежних від неї обставин потребує такої підтримки. У праві соціальний захист більшістю науковців інтерпретується як соціальна функція держави, сукупність скоординованих суспільно-державних заходів

економічного, юридичного, організаційного характеру щодо гарантування та забезпечення соціальних прав громадянина.

Висновки. Отже, конституційному праву людини та громадянина на соціальний захист властиві такі групи ознак:

– загальні ознаки, які притаманні всім конституційним правам: це основне право людини та громадянина України, яке закріплено на рівні Конституції; це право наділене особливою правовою охороною, що проявляється в його невідчужуваності, неви-

черпності, гарантуванні, неможливості скасування;

– особливі ознаки, які притаманні йому як окремому виду прав: це право виникає у людини та громадянина [застрахованої особи (члена її сім'ї, іншої особи)] із настанням страхового випадку, тобто є умовно залежним від цього факту; це право має системний характер, тобто є базовим правом для групи інших прав; характеризується періодичністю; спрямоване на гідне існування та задоволення потреб особистості; має комплексний і умовний характер.

Література

1. Конституція України : Закон України від 28.06.1996 № 254к/96-ВР. *Відомості Верховної Ради України* (ВВР). 1996. № 30. Ст. 141.
2. Малишев Б. В. Природні права людини: загальнотеоретична характеристика. *Бюлетень Міністерства юстиції України*. 2012. № 2. С. 23–29. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/bmj_u_2012_2_4 (дата звернення: 17.11.2023).
3. Кушніренко О. Г., Возгрін С. Ю. Реалізація принципів невідчужуваності та непорушності прав і свобод людини як конституційно-правова проблема. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. Серія ПРАВО. Випуск 23. Частина I. Том 1, 2013. С. 140–144.
4. Бабкова Т. В. Поняття та ознаки конституційного права громадянина України на соціальний захист. *Право і безпека*. 2013. № 2 (49). С. 12–18.
5. Про загальнообов'язкове державне соціальне страхування : Закон України від 23.09.1999 № 1105-XIV. *Відомості Верховної Ради України* (ВВР). 1999. № 46. Ст. 403.
6. Про загальнообов'язкове державне соціальне страхування на випадок безробіття : Закон України від 02.03.2000 № 1533-III. *Відомості Верховної Ради України* (ВВР). 2000. № 22. Ст. 171.
7. Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування : Закон України від 09.07.2003 № 1058-IV. *Відомості Верховної Ради України* (ВВР). 2003. № 49. Ст. 376.
8. Ярошенко І. С. Організаційно-правові форми соціального захисту людини і громадянина в Україні : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.05. Київ, 2006. 219 с.
9. Болотіна Н. Б. Право людини на соціальний захист в Україні. Київ : Знання, 2010. 107 с.
10. Основи законодавства України про загальнообов'язкове державне соціальне страхування : Закон України від 14.01.1998 № 16/98-ВР. *Відомості Верховної Ради України* (ВВР). 1998. № 23. Ст. 121.
11. Сташків Б. І. Теорія права соціального забезпечення : навчальний посібник. Київ : Знання, 2005. 405 с.

References

1. Konstytutsiia Ukrainy: Zakon Ukrainy vid 28.06.1996 № 254k/96-VR [Constitution of Ukraine: Law of Ukraine dated June 28, 1996]. *Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy* (VVR). 1996. № 30. St. 141 [in Ukrainian].
2. Malyshev, B.V. (2012). *Pryrodni prava liudyny: zahalnoteoretychna kharakterystyka* [Natural human rights: a general theoretical description]. *Biuletен Ministerstva yustytzii Ukrainy*. № 2. S. 23–29. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/bmj_u_2012_2_4 (data zvernennia: 17.11.2023) [in Ukrainian].
3. Kushnirenko, O.H., & Vozghrin, S.Iu. (2013). *Realizatsiia pryntsyviv nevidchuzhuvanosti ta neporushnosti prav i svobod liudyny yak konstytutsiino-pravova problema* [Implementation of the principles of inalienability and inviolability of human rights and freedoms as a constitutional and legal problem]. *Naukovyi visnyk Uzhhorodskoho natsionalnoho universytetu. Serii PRAVO*. Vypusk 23. Chastyna I. Tom 1, P. 140–144 [in Ukrainian].
4. Babkova, T.V. (2013). *Poniattia ta oznaky konstytutsiinoho prava hromadianyna Ukrainy na sotsialnyi zakhyst* [Concepts and signs of the constitutional right of a citizen of Ukraine to social protection]. *Pravo i bezpeka*. № 2 (49). P. 12–18 [in Ukrainian].

5. Pro zahalnooboviazkove derzhavne sotsialne strakhuvannia: Zakon Ukrainy vid 23.09.1999 № 1105-XIV [On mandatory state social insurance: Law of Ukraine dated September 23, 1999]. Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy (VVR). 1999. № 46. St. 403 [in Ukrainian].

6. Pro zahalnooboviazkove derzhavne sotsialne strakhuvannia na vypadok bezrobittia: Zakon Ukrainy vid 02.03.2000 № 1533-III [On mandatory state social insurance in case of unemployment: Law of Ukraine dated March 2, 2000]. Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy (VVR). 2000. № 22. St. 171 [in Ukrainian].

7. Pro zahalnooboviazkove derzhavne pensiine strakhuvannia: Zakon Ukrainy vid 09.07.2003 № 1058-IV [On mandatory state pension insurance: Law of Ukraine dated July 9, 2003]. Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy (VVR). 2003. № 49. St. 376 [in Ukrainian].

8. Yaroshenko, I.S. (2006). Orhanizatsiino-pravovi formy sotsialnoho zakhystu liudyny i hromadianyna v Ukraini [Organizational and legal forms of social protection of people and citizens in Ukraine]. *Candidate's thesis*. Kyiv, 219 s. [in Ukrainian].

9. Bolotina, N.B. (2010). *Pravo liudyny na sotsialnyi zakhyst v Ukraini [The human right to social protection in Ukraine]*. Kyiv: Znannia, 107 s. [in Ukrainian].

10. Osnovy zakonodavstva Ukrainy pro zahalnooboviazkove derzhavne sotsialne strakhuvannia: Zakon Ukrainy vid 14.01.1998 № 16/98-VR. [Fundamentals of Ukrainian legislation on mandatory state social insurance: Law of Ukraine dated January 14, 1998] Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy (VVR). 1998. № 23. St. 121 [in Ukrainian].

11. Stashkiv, B.I. (2005). *Teoriia prava sotsialnoho zabezpechennia [Theory of social security law]: navchalnyi posibnyk*. Kyiv: Znannia, 405 s. [in Ukrainian].